

MISTERELE DUNĂRII

Revistă de cultură istorică dobrogeană

Vol II Nr. 5

Martie 2018

Redactori: Mihai Tiuliumeanu

Nicolae C. Ariton

Ilustrația copertei:

Vedere a turnului Leandrovsk din Constantinopol la 1848, tablou de Ivan
Constantinovich Aivazovsky

Editare și distribuție:

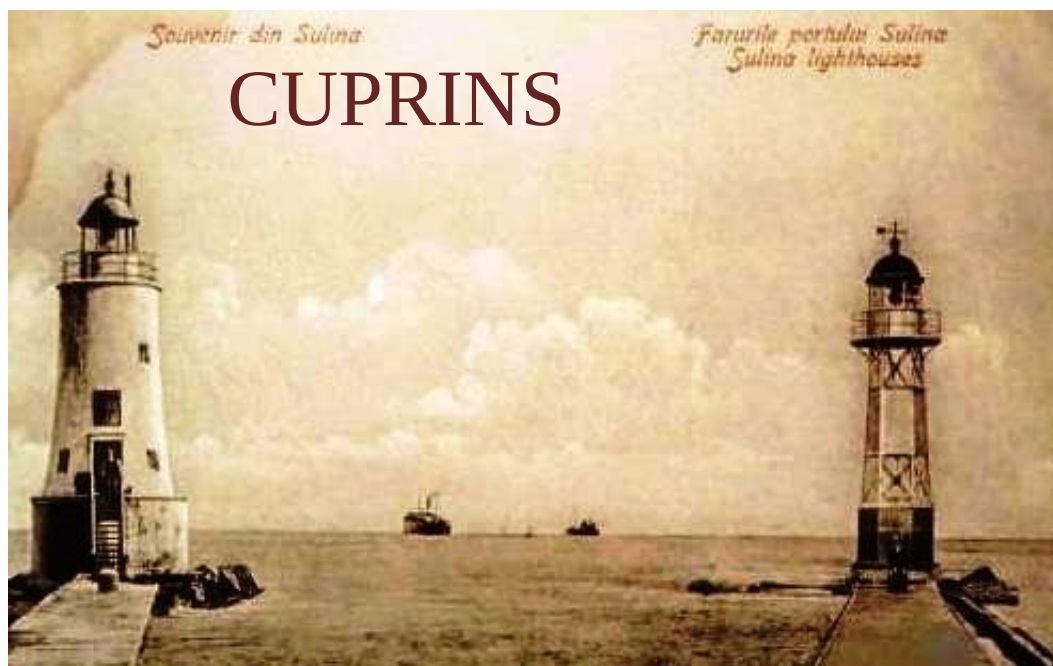
CERTA - Continuing Education, Resources & Trainig Association

Tulcea, martie 2018

www.cert-a.org

Bibliogr.

ISSN 2537-2424

CUPRINS

4	Neștiutele păsări ale Deltei: o poveste în imagini
7	Istoria Dobrogei, pe înțelesul tuturor, până în anul 1880
12	Dobrogea și ultimii hani tătari ai Crâmului
26	Datini răstignite. Obiceiuri de Crăciun uitate la credincioșii de rit vechi
32	Feminin
48	Farul de la Sulina în vremea turcească
86	Scenariul prinderii banditului tulcean Licinski, relatat în presa vremii (august 1891)

Mihai Baci

NEȘTIUTELE PĂSĂRI ALE DELTEI - O POVESTE ÎN IMAGINI

O, Doamne, cât e de frumoasă! Avem lângă noi un tărâm de vis numit Delta Dunării! Pentru unii, Delta e doar un loc bun pentru pescuit, pentru alții, o oportunitate de afaceri. Pentru locuitorii ei, Delta este o casă primitoare.

Îmi amintesc vremurile trecute, când oricui spuneai ca esti din deltă imediat primeai eticheta: ai pește, se poate și vâna.

Delta Dunării, dragilor, nu înseamnă doar pește, delta este și tărâmul a peste 340 de specii de păsări, una mai frumoasă decât cealaltă.

Și dacă toată lumea cunoaște pelicanii și cormoranii, atât de blamați pe nedrept de mulți neștiutori într-ale locului, puține sau chiar foarte puține lucruri se cunosc despre multe alte specii de păsări, unele ce rămân tot timpul anului aici, altele aflate aici doar într-un scurt popas de săptămâni, zile sau numai câteva ceasuri.

Pe unele dintre aceste păsări am reușit să le fotografiez și voi încerca să vi le prezint, rând pe rând, în fiecare număr al revistei, povestindu-vă câteva lucruri mai puțin știute despre ele.

Gușa vânătă

Gușa vânătă (*Luscinia Svecica*, lat.) este, poate, cea mai spectaculoasă dintre neștiutele păsări ale Deltei, prin colorit, timiditate, dar și prin trilu-i fantastic de melodios.

Interesantă este originea numelui ei, compus din *luscinia* care înseamnă *privighetoare* în limba strămoșilor noștri latini și *svecica* termen ce provine din *suecicus*, adică *din Suedia*.

(continuare în ediția printată)

Nicolae C. Ariton

ISTORIA DOBROGEI, PE ÎNȚELESUL TUTUROR, PÂNĂ ÎN ANUL 1880

Dobrogea este o mică lume, situată între Dunăre și Marea Neagră, împărțită frățeste între români și bulgari, ultimii cu ceva cârcoteli revendicative.

Primii care au colonizat spațiul dobrogean au fost grecii, așa cum s-a întâmplat aproape cu tot spațiul mediteranean și al Mării Negre. Acest lucru se întâmpla prin secolele VI-IV î.Hr., cea mai prosperă colonie fiind Histria, care își pierde însă statutul datorită închiderii naturale a golfului portului. Supremația în această parte de vest a Mării Negre este luată de Tomis (actuala Constanța). Cam în aceeași perioadă, ceva mai spre nord, dincolo de Dunăre, se ridică primele formațiuni statale ale geților, popor important pentru povestea noastră.

Primii cuceritori belicoși ai Dobrogei, de fapt ai bogatelor *polisuri* grecești de pe țărmul Mării Negre au fost perșii, adică actualii iranieni, dovadă că lumea nu era chiar atât de mare nici în acele vremuri. Era aproape imposibil să stăpânești niște cetăți locuite de greci. Perșii s-ar retras de prin aceste locuri, fără să lase prea multe urme. Pentru a putea scăpa de ei, grecii dobrogeni s-au lăsat cucerți de romani, acțiune încheiată prin anul 46.

Spațiul nostru primește denumirea de Sciția Mică (Scythia Minor, în limba latină) și făcea parte din provincia romană Moesia Inferioară. Aici există ceva inadvertențe, pentru că s-ar părea că zona era deja locuită de geți, pe care romanii îi numeau daci, conform celor scrise de istoricul grec Pliniu cel Bătrân. Sciții au sosit pe meleagurile dobrogene (bun, să zicem scite!) ceva mai târziu, și, tot după spusele bătrânului Pliniu, erau de același neam cu dacii. Important este faptul că acești ultimi veniți se amestecă cu primii și li se cam pierde urma, rămânând după ei numele de Sciția Mică.

Dobrogea noastră joacă un rol important în vremea romanilor, care o consideră un fel de frontieră între imperiu și teritoriile barbarilor, în fapt frontiera naturală

fiind Dunărea. Drept dovadă a acestui lucru, Decebal, în fruntea unei armate formate din daci, carpi și sarmați, trece Dunăre și-i atacă pe romani în fieful Moesiei Inferioare. Aici dau însă peste legiunile lui Traian, care-i înfrâng de două ori și, ca dovadă că nu a fost o simplă bătaie, ridică un monument în cinstea victoriei, Tropaeum Traiani de lângă Adamclisi.

Urmează o perioadă de liniște relativă, de aproape două sute de ani, în care reținem doar o invazie a costobocilor¹, pe la 172 î.Hr. și una a carpilor², după o sută de ani (271 î.Hr.). Și unii, și alții iau bătaie de la romani, ultimii însă colonizând regiunea la îndemnul împăratului Aurelian.

Sub un alt împărat roman, Dioclițian, spațiul capătă denumirea simplă de Sciția și, administrativ, este parte componentă din provincia Tracia (Thraciae).

Cu o ritmicitate de o dată la cinzeci de ani, regiunea este atacată de goți, în anii 331-332, care sunt înfrânți de către Constantin cel Mare, apoi vin, „în vizită” și ostrogoții, în perioada 384-386, care sunt cei mai răi dintre toți, distrugând totul în calea lor. Forturile și localitățile sunt refăcute cu dificultate de împărații Licinus și Iulian.

Imperiul Roman se scindează, partea răsăriteană devenind bizantină, Dobrogea ajungând sub administrația Bizanțului.

Dintre valurile de popoare migratoare, bulgarii sunt cei mai hotărâți, reușind să-și creeze chiar un țarat independent sub conducerea lui Dobrotici, de unde s-ar părea că vine și numele de Dobrogea. Regiunea nu devine chiar atât de bulgară pe cât le place acestora să susțină, pentru că în documentele vremurilor, aceasta este denumită pe lângă „Bulgaria terția” și „Velacia minor”, „Graecia tomitana” sau „Despotatus Vicinensis”, cauza fiind multitudinea comunităților etnice care populau zona: greci, bulgari, valahi.

Mircea cel Bătrân este primul domnitor român care alipește Dobrogea Țării Românești (1388), dar după moartea acestuia, otomanii își fac apariția în zonă,

¹ Popor din familia dacilor liberi, provenind din zona Maramureșului.

² Popor din marea familie a dacilor liberi, stabiliți inițial în zona Moldovei.

unde aveau să rămână aproape cinci sute de ani, lăsând o amprentă orientală care se mai regăsește și astăzi.

Pentru perioade scurte, Dobrogea mai trece totuși alături de Țara Românească, sub voievozii Vlad Țepeș (1462) și Mihai Viteazul (1599-1601).

Cu trecerea timpului, mai precis din 1812, când Rusia se împroprietărește cu Basarabia moldovenească, Dunărea devine frontieră între ruși și turci, iar Dobrogea terenul preferat de luptă. Să mai zicem că puțin mai spre nord și vest era situat celălalt mare imperiu, al austrieilor. Războaiele între cele trei imperii se întetesc, o parte dintre lupte purtându-se pe teritoriul Dobrogei.

Important în această perioadă este faptul că, pe lângă învingătorii efemeri și perdanții ofuscați, au loc mișcări importante de populație, majoritatea realizate după criterii etnice (turci, tătari, cerchezi, aduși în zonă cu scop colonizator de Înalta Poartă), religioase (lipovenii, dar și alte secte rusești precum molocanii și scapetii), economice și sociale (mocani, moldoveni, transilvăneni, germani, bulgari, armeni, greci, evrei, cazaci).

Războiul Ruso-Turc, din anii 1877-1878, va aduce o mare surpriză tuturor locuitorilor Dobrogei. Rușii îi înfrâng pe turci, cu sprijinul esențial al românilor, care, cu această ocazie, își câștigă independența totală față de Înalta Poartă (este anulată suzeranitatea de secole la care fuseseră supuse Țările Române). Ca într-un joc absurd, Imperiul Țarist propune României un schimb de-a dreptul kafkian, Dobrogea (pe care o primiseră ca despăgubiri de război de la turci, în contul a 1 miliard și 4 sute de mii de ruble, despăgubiri de război, pe care aceștia bineînțeles că nu îi aveau în vistierie) în schimbul Basarabiei (care revenise la Moldova după Războiul Crimeii din 1854-1857).

După o perioada de discuții și negocieri (pe care rușii nici nu le-au acceptat), România pierde Basarabia și câștigă Dobrogea. Așa cum spuneam, șocul acestui troc inedit a fost atât de mare pentru dobrogeni, încât câțiva ani de zile nici nu le-a venit să creadă că este adevărat. În primul rând, rușii au părăsit extrem de greu Dobrogea, ultimele trupe au plecat de la Tulcea abia în primăvara anului 1879. Bulgarii au fost cei mai afectați, nu mai explicăm de ce. Cerchezii au fost expulzați,

din cauza abuzurilor săvârșite în perioada războiului. O parte dintre turci, în frunte cu funcționarii și rudele acestora (se știe cam cum funcționa sistemul administrativ otoman) au părăsit Dobrogea, mai mult de frica rușilor. Rușii dobrogeni erau atrași sufletește, ca să zicem așa, de Rusia Mamă, dar schisma de religie oficială a statului țarist crea în continuare o fractură prea mare între lipoveni și moscoviți.

În această atmosferă de incertitudine, românii s-au trezit în capul mesei, problema lor fiind însă una la fel de mare. Din statistici, reieșea că aceștia reprezentau cam 25 de procente din totalul populației. Aplicarea legilor României, în mod special a celor de proprietate, cetățenie și electorale, era dificilă pentru o populație în care majoritatea erau de altă etnie.

Cu toate criticile de atunci și chiar de acum, guvernanții României au ales să aplice o politică lentă de creștere a elementului românesc din Dobrogea, fără strămutări de etnii sau colonizări forțate, așa cum se întâmplase sute de ani pe aceste meleaguri.

(continuare în ediția printată)

DOBROGEA ȘI ULTIMII HANI TĂTARI AI CRÂMULUI

Partea I

În toamna anului 1770, armatele rusești intrau în Bugeac, pe urmele oștilor lui Khalil Pașa, marele vizir, care fugeau în dezordine spre Dunăre. Firavele forțe rămase în cetățile Bender și Akkerman, au fost copleșite de regimentele contelui Panin, dar, în ciuda puținelor provizii și a epidemiei de ciumă care le secera rândurile, turcii au reușit să reziste cu bravură atacurilor. Serascherul de Bender, Mehmed Pașa, a murit de ciumă, dar nici această nenorocire nu a ușurat efortul rușilor, care au pierdut în acest asediu o mulțime de oameni.

În cele din urmă, rușii au pătruns în cetatea Benderului, urcând în miez de noapte pe o parte a zidului rămasă fără apărare. Noul serascher³, vizirul Abduldjelilzade Mehmed Emin Pașa a fost nevoit să accepte termenii predării. Demnitarii și femeile din cetate au trecut Nistrul și, încărcându-și în harabale puținele bunuri, au pornit spre părțile leșești.

Vestea căderii Benderului a umplut de groază inimile celor din Akkerman, care s-au grăbit să predea cetatea, fără a mai aștepta asediul, preferând să își salveze astfel bunurile și viețile. La sfârșitul lunii septembrie, rușii ocupau întregul Bugeac, atingând linia Dunării pe toată distanța de la Isaccea la Chilia.

În aceste nefericite împrejurări, o parte a tătarilor din Bugeac au fost nevoiți să caute refugiu în Dobrogea, în timp ce alții, precum cei din neamul Iedisian, despre care se spunea că provin, la origine, din ruși⁴ au preferat să jure supunere țarului, rămânând pe loc neatinși, împreună cu familiile și avuțiile lor. Ba chiar au reușit să scape de la robie și pe alți musulmani din regiunea Benderului, despre care spuneau că le-ar fi rude: „<Cei mai mulți dintre locuitorii Benderului fiind rude cu noi, în pact să fie cuprinși și cei care ne sunt apropiați prin sânge>. Cu chiu cu vai, ei au

³ Serasker, căpetenie de oaste, comandantul unei oștiri aflată în expediție

⁴ Tătarii Cedsan sau Iedisian erau numiți nogaii care locuiau între Nistru și Nipru, în preajma cetății Oceakov

salvat din robie vreo 1700 de musulmani, pe care, trecându-i peste apa Bug, i-au scos la Oceacov și de acolo i-au trimis în Crimeia”.⁵

Aflând despre această situație, marele han Kaplat Ghirai, care se retrăsese la Akkerman pe urmele armatei turcești, a dat ordin de mișcare a ordiilor tătărăști spre Oceakov, temându-se ca nu cumva să se molipsească de trădare și alte triburi.

Avem de a face cu o nouă ruptură între hanul Crimeei și nogaii rebeli din stepă⁶, pe care Rusia a reușit să o exploateze în folosul propriu. Încă din ianuarie 1769, un emisar rus aducea la Sankt Petersburg vestea că nogaii din Iedisian refuză să lupte împotriva Rusiei și se află în conflict deschis cu hanul Qırım Ghirai, care aruncase în temniță zece mârzacii nogai, în încercarea de a impune ascultare celorlalți.⁷

În 1770, profitând de campania lui Devlet Ghirai în Moldova, un mare număr al nogailor din Bugeac, sub conducerea lui Djan Mambet Bey, și-au declarat independența de hanatul Crâmului și au luat partea rușilor, care trecuseră Nistrul. Înlocuirea lui Devlet Ghirai, bănuie că ar fi încercat să intre în tratative secrete cu rușii, de către Kaplan Ghirai, în vara anului 1770, a potențat starea de anarhie din peninsula Crimeei, izolată acum de restul teritoriilor otomane.

Conducător al tătarilor din Yedisian, Djan Mambet Bey se intitula „comandant suprem al celor trei hoarde”, în scrisoarea de acreditare, pe care trimisul său, Timur Șah Mîrza, a adresat-o autorităților rusești, în iunie 1772. Alături de nogaii din Yedisian, treceau de partea armatelor rusești hoardele din Jamboyluk⁸, Yedickul⁹ și

⁵ *Cronici turcești despre Țările Române*, vol. III, p. 328

⁶ Nogaii locuiau în regiunile de stepă din nordul peninsulei Crimeea, Yedisian și Bugeac, formând o confederație de 18 triburi, în cadrul căreia locul cel mai de seamă era cel al Manghiților (Mansur). *Mîrzacii*, conducătorii nogailor, participau la alegerea hanului Crimeei, însă recunoșteau doar formal autoritatea acestuia. Începând cu secolul al XVI-lea, când hanul a început a fi impus de la Istanbul, nogaii au contestat frecvent legitimitatea acestuia.

⁷ *Arxiv vnešnej politiki Rossijskoj imperii*, f. 123, op. 4, no. 36, în *The Crimean Khanate*, p. 209

⁸ Teritoriul dintre Bug și Crimeea

⁹ Nordul Crimeei

Bugeac, după cum arată scrisorile de acreditare ale trimișilor acestora, aflate în arhivele rusești.¹⁰

Hanatul Crâmului în secolul al XVII-lea

La acel moment însă, o parte a tătarilor se aflau deja în Dobrogea, ridicându-și corturile la Isaccea, Babadag sau în alte părți și asigurându-și astfel protecția împărăției turcești. O parte a tătarilor, conduși de Baht Ghirai, făcuseră popas în valea Carasu, în timp ce fostul han al Crimeei, Masud Ghirai¹¹, coborâse la Nicopole cu vreo 6000 de oameni.

Cum iarna se apropia și tot mai multe voci cereau retragerea oștilor împărătești în locurile de iernare, s-a propus ca Masud Ghirai să preia comanda tătarilor din Dobrogea și să apere linia Dunării, încercând a împiedica sau măcar încetini

¹⁰ *Arxiv vnešnej politiki Rossijskoj imperii*, f. 123, op. 2, no. 80, folder 7, fols. 8b–8a, apud *The Crimean Khanate*, p. 209

¹¹ Han al Crimeei între 1768-1769, schimbat cu Qirim Giray, cunoscut pentru atitudinea sa anti-rusească, chiar la începutul războiului ruso-turc (1768-1774). A murit la puțină vreme de la urcarea pe tron, fiind urmat de hanul Devlet Ghirai al III-lea.

trecerea rușilor. În cele din urmă, prin firman împărătesc, Masud a fost trimis spre Giurgiu, pentru a apăra Dunărea de trupele lui Rumianțev, care ocupaseră Bucureștiul.

Între timp, la sfârșitul lunii octombrie 1770, oștile împărătești au ridicat corturile din preajma Isacței, acolo unde fusese ridicată tabăra în urmă cu șase luni, și după o noapte de mers, steagurile au fost înfipite în șesul Babadagului.

Chemat de urgență la Constantinopol, marele vizir Abaza Mehmed Pașa, care nu făcuse nici o ispravă pe timpul luptelor, a fost mazilit. În locul său a fost numit caimacam¹² Elhadi Ahmed Pașa. Prin firman imperial a fost schimbat din funcție și aga ienicerilor din Babadag, care nu se arătase destoinic.

În lagărul de la Babadag starea de spirit era foarte proastă. Se răspândise vestea că, odată cu înghețarea Dunării, ghiaurii vor trece în Dobrogea și tot mai mulți comandanți cereau retragerea armatei spre Adrianopol. Serdarul Babadagului s-a opus însă plecării, considerând că o retragere acum va da semnalul unui exod al populației, pe timp de iarnă.

În același timp, a venit veste de la Poartă că hanul Kaplan Ghirai fusese înlocuit cu Selim Ghirai și că acesta luase drumul Babadagului, urmând a lua conducerea ordiilor din Dobrogea. În ciuda vremii târzii, toți răbdau îmbrăcați în mantii de vară, în așteptarea noului han. Nemulțumirile comandanților și soldaților s-au întesit odată cu primele ninsori, căci se aștepta o iarnă aspră și trupele nu erau pregătite.

(continuare în ediția printată)

¹² locțiitor

Ananie Ivanov

DATINI RĂSTIGNITE. OBICEIURI UITATE DE CRĂCIUN LA CREDINCIOȘII DE RIT VECHI

În Ajun de Crăciun

Peste puține case înșirate de-a lungul ulițelor satelor, zidite odinioară de foștii fugari iobagi de pe întinsele moșii ale străinilor de sânge și de neam din necuprinsa stepă căzăcească, veniți pe aici la chemarea și sub ocrotirea brațelor mînuitoare de săbiile slobozeniei ale zaporojenilor, mai coboară astăzi duhul praznicului, dătător de speranțe în suflet, al Nașterii Mântuitorului.

Desigur, formal, se ține seama de anumite date, însemnate cu cruci colorate pe calendarul creștin, însă modul în care se așează rosturile sărbătorești, plecându-se de la fiecare bătătură gospodărească și reunindu-se toate în slava marii liturghii din biserică, plină cândva de toată suflarea omenească a satului, nu seamănă aproape deloc cu ceea ce au adus cu ei și au lăsat moștenire urmașilor lor păstrătorii datinilor și obiceiurilor creștin ortodoxe ale comunităților ucrainene din nordul Dobrogei.

Fiindcă puritatea și simplitatea semnificațiilor și sensurilor acelor datini și obiceiuri, în ciuda numeroaselor și îmbâcsitelor îngrădiri motivate de rațiuni fariseice, promovate de înseși fețele înveșmântate în sutane, sub care tropăiau fățarnic primarul, notarul și jandarmul, au ajuns într-o asemenea stare de mutilare, încât, la puținii trăitori întru respectul datinii străbune apare involuntar senzația unei adânci duhori ai gologanilor spurcați.

Și totuși...

Fost-au cândva vremuri, când, abia înrădăcinați în pământul primitiv al Dobrogei, suflate de vânturile orientale ale rânduiei și toleranței otomane, cozacii ruși zaporojeni - (noțiunea de „ucrainean”, nu a fost în vremurile istorice folosită de comunitățile de cozaci, termenul fiind scos în lume de polonezii cei plini de

aroganță) - respectau cu sfințenie toate obiceiurile sărbătorești ale iernii - Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza.

Rușii de la gurile Dunării (a nu se confunda cu aceia care astăzi se numesc pe sine cu o sintagmă sui-generis și cel puțin ciudată - „rușii lipoveni” -, care sunt, pe fond, *creștini ortodocși de rit vechi*), sunt singurii creștini de pe aceste meleaguri, la care Ajunul Crăciunului este marcat printr-o datină unică, asociată ocazional calendarului creștin; orânduiala ei vine din adâncurile vremurilor, căci elementele ei manifeste poartă pecetea formelor specifice păgânismului slav.

Generic, denumirea datinei este de „Sveaty vecir” sau „Sveatvecer” ori „Vecera”, adică „Sfântă Seara” sau „Sfânta Cina”, fiind într-o fireasca simetrie temporală cu „Scedryi vecir”, adică „Seara binefăcătoare” ori „Seara generoasă”, care se proslăvește prin cântări specifice - „scedrivky” - în ajunul Anului Nou (după calendarul iulian). Întregul șirag al momentelor de taină se scurge sub semnul profundeii venerații adresate Maicii Natura celei Pline de Daruri, împodobită în mantie creștină, într-o împletire durabilă cu trăirea recunoașterii și identității individului cu neamul propriu pământesc.

În acest scop, pregătirile care se făceau cu zile înainte vizau, în primul rând, curățenia casei și a gospodăriei în general, aspectul de prospețime fiind dat de nuanțele albă și albastră a varului folosit. Pe lângă aspectul strict practic, era avută în vedere grija sub-conștientă de mulțumire a spiritului cel bun, ocrotitor, al casei - *domovyk* -, pentru care, din preziua Ajunului de Crăciun, în camera curată a casei, sub icoanele din colțul Răsăritului, se așeza pe un suport de fân proaspăt mirositor o strachină plină cu grâul fiert odată cu cel pentru *kutia*. Această ofrandă va rămâne nemișcată până de Bobotează.

Datina Vecerei prezintă două componente distincte, sub aspectul participării directe: partea purtătoare a vecerei și partea primitoare. Toți se pregătesc pentru ambele componente, deopotrivă.

În vederea primirii vecerei, gazda se preocupă să prepare cele douăsprezece bucate tradiționale pe care urmează să le așeze pe masa sărbătorească; toate fiind realizate numai din alimente de post. Pe loc central se așază Kutia și Ozvar -

simbolurile îngemănate ale grânelor și roadelor copacilor. Ambele preparate tradiționale reprezintă axa sacră, dătătoare de viață, unificatoarea Cerului și Pământului; căci așa cum bobul de grâu capătă maturitate prin împreunarea sevei adâncurilor și luminii înălțimilor cerești, tot așa și fructele pomilor fructiferi sunt rodul zămislirilor eterne ale energiilor vitale ale cosmosului.

Practic, Kutia este o fiertură de boabe de grâu, bine alese și spălate în multe ape cu descântec, servită în amestec cu o zeamă îndulcită cu miere și aromată cu ierburi binefăcătoare; pe când Ozvar este un compot tradițional din fructe uscate la soare (aici predomină prunii sau merii, după loc și caz).

Kutia (Кутѳя)

Uzvar (Узвар)

(continuare în ediția printată)